

Németh Boróka

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSz elméleti-történeti tagozatának tagja

A római büntetőjog és a hatályos büntetőjogi szabályozás összehasonlítása az elkövetők és egyéb bűnkapcsolatok tekintetében

Bevezetés

Bár a római jog nem hatályos, mégsem mondható csupán holt jognak, ugyanis jogászai gondolkodásunkra és mai jogrendszerünkre jelentős hatása van. A rómaiak a maguk jogát *ius civile*ként, vagy ünnepélyesebben *ius Quiritium*ként emlegették, mert azt nem az állam, hanem az azt alkotó polgárok (*cives*, *Quirites*) jogának tekintették. Ma már a *ius civile* alatt, fordítási okokból, a polgári jogot értjük, pedig a római jog fogalma jóval tágabb tartalommal bír. Történeti értelemben az ókori Rómában hatályban volt jogszabályok összességét jelenti, amelybe beletartozik minden joganyag a Kr. e. 450-ben íródott XII táblás törvényektől a Kr. u. VI. században Justinianus császárnak köszönhetően megvalósuló kodifikációig. Tágabb értelemben a római joghoz tartozik még az a joganyag is, amely az ókoriból nőtt ki magát, s annak továbbfejlődéseként alkalmazták a közép- és újkorban.⁷⁵ A korai civilizációk, államok jogában általában nem különült el a polgári és a büntetőjog, s ez a Római Birodalom esetében is így volt. Ezt bizonyítja a római jogi fejlődéstörténet kezdetét jelentő [XII táblás törvény](#), amelyben szintén vegyítették a büntető- és civiljogi szabályozási témaköröket.

Az ókori Rómában a jogellenes cselekedeteket magándeliktumként kezelték, s csak néhány társadalomra veszélyes cselekményt vontak állami üldözés alá. Emiatt az ókori Római Birodalomban – a *crimen publicumok*⁷⁶ áldozatai kivételével – maga a sértett lépett fel és

⁷⁵ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2009. 4. o.

⁷⁶ A XII táblás törvényben megtalálható közbűncselekmények (*crimen publicum*) a sértett jogi tárgy szerint négy csoportba oszthatóak: az állam biztonságát és közrendet veszélyeztető bűncselekmények, a gyengébbek sérelmére elkövetett bűncselekmények, az általában szakrális szabályokat is sértő vagy elleni bűncselekmények és a kifejezetten szakrális bűncselekmények csoportjába. E bűncselekmények köre a római állam nyomozó és igazságszolgáltatási apparátusának fejlődésével egyre bővült, s e gyarapodás korszakonként nyomon követhető. Vö. Földi – Hamza: i. m. 571-577. o.

indította el az „eljárást”, ha bűncselekmény áldozata lett. A római jogra tehát nem volt jellemző a vagyon elleni és személyisértésben megnyilvánuló bűncselekmények közüldözése, ugyanis ezeket deliktuális kötelemmel szankcionálták: a sértett az esetleges magánjogi igényét külön magánjogi perben tudta érvényesíteni.⁷⁷

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a legszűkebb értelemben vett definíciót, amely alapján a római jog alatt kizárólag a római magánjogot értjük. Ezzel szemben a közjog áll,⁷⁸ amely jogághoz ma a büntetőjogot is soroljuk. A római jog büntetőjoganyagának nagyobb része azonban magánjogi szabályozású, így, ha még ebben a legszűkebb értelemben is beszélünk a római jogról, büntetőjoga tárgyalása sem kihagyható.

Írásomban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy – bár a magánjog terén vették át a legtöbb római jogi mintát – a római büntetőjog joganyaga sem elhanyagolható, voltaképpen az is tanítómestere volt az európai jogoknak.

1. A római büntetőjogról általában

A szakirodalomban általánosan elfogadott meghatározás szerint a büntetőjog azon jogszabályok összessége, amelyek meghatározzák, hogy mely cselekmények minősülnek bűncselekménynek, ezek elkövetőit hogyan kell felelősségre vonni, velük szemben milyen szankciót és hogyan kell alkalmazni.⁷⁹ Ez azt jelenti, hogy a mai modern büntetőjog három fő területe az anyagi büntetőjog, a büntető eljárásjog és a büntetés-végrehajtási jog. A modern anyagi büntetőjogunk két nagy részre bontható: az Általános részben azokat az elveket, szabályokat, büntethetőségi feltételeket találjuk, amelyek valamennyi bűncselekményre és elkövetőre vonatkoznak, míg a Különös rész az egyes bűncselekmények törvényi tényállásait tartalmazza.⁸⁰ A rómaiakra azonban nem jellemző az általános elvi fejtegetés. Joguk inkább eljárásjogi alapú, döntéseik esetjogi jellegűek, s éppen az ezekből levont következtetések és szabályok a kivételesek.⁸¹ A római jognak e sajátossága ma elsősorban az angolszász jogrendszerek jellemzője, s a római-germán jogcsalád rendszerével - egy-két kivételtől eltekintve - ellentétes. A *common law* praktikus jogász felfogással jellemezhető. E jogrendszer felépítése, jogforrási rendszere, jogképző stílusa és szakmai technikája több tekintetben

⁷⁷ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2014. 315. o.

⁷⁸ Földi – Hamza: i. m. 4. o.

⁷⁹ Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2006. 27. o.

⁸⁰ Balogh Ágnes – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2010. 21. o.

⁸¹ Zlinszky János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1997. 9. o.

emlékeztet a klasszikus római jogi struktúrákra és építőköveit alkotó jogi megoldási módozatokra, nem utolsó sorban az esetjogi szemlélete miatt.⁸²

Azt a felfogást – miszerint a római juristák a jogot alapvetően eseti döntések összességének tartották, és csak kiegészítő jelleggel alkalmaztak anyagi jogot – jól bizonyítja a híres jogtudós, Paulus egyik megállapítása is: *Non ex regula ius sumatur, sed ex iure, quod est, regula fiat.*⁸³

A regula és a fentebb írtak alapján kijelenthető volna, hogy a római büntetőjognak nincs általános része? Hiszen a jogtudósok forrásmagyarázatai olyan törvényekhez kapcsolódnak, amelyek a mai fogalmaink szerint a büntetőjog különös részéhez tartoznak. A kérdésre mégis nemleges a helyes válasz, ugyanis – bár a római jogalkotók, jogtudósok munkássága e területen eltörpül a *ius privatum* körében nyújtott teljesítményükhöz képest – felismeréseik nem csupán nagyvonalakban, hanem sokszor a részleteket tekintve is egybevág a mai modern büntetőjog általános szabályaival.

A következőkben ennek a kijelentésnek az alátámasztására kerül majd sor, azonban a terjedelmi kötöttségre tekintettel csak a római jogi elkövetői alakzatokat fogom e tanulmány keretében bemutatni, illetve a mai magyar Büntető törvénykönyvben meghatározott elkövetői alakzatokkal összehasonlítani. E – ma Általános részhez tartozó – büntetőjogi területnek római jogi szabályozása ismertetésével mutatok be egy – a korábbi megállapítást alátámasztó – példát arra, hogy rengeteg azonosság van a mai általános részi büntetőjogi szabályozás és a nem létezőnek vélt általános római büntetőjog között.

2. A bűncselekmény elkövetői

A mai magyar felfogás szerint az elkövető kifejezés alatt a bűncselekmény megvalósulásában bármilyen módon közreműködő személyeket magába foglaló gyűjtőfogalmat értjük. Ezen belül hatályos büntető törvénykönyvünk két fő elkövetői alakzatot különböztet meg: a tettesi alakzatot – amelynek két típusa az egyedüli közvetlen- és közvetett tettesség, illetve a társtettesség – és a bűnrészesség alakzatát – ezen belül a felbujtót és a bűnsegédet.⁸⁴ A két fő

⁸² Kajtár István – Herger Csabáné: Egyetemes állam-és jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2013. 176. o.

⁸³ Paul. D. 50, 17, 1. Vö. Nótári Tamás: A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008. 120. o.: „Nem a regulából ered a jog, hanem a fennálló jogszabályból lesz a regula.”

⁸⁴ „Elkövető a tettes, a közvetett tettes és a társtettes (*a továbbiakban együtt: tettesek*), valamint a felbujtó és a bűnsegéd (*a továbbiakban együtt: részesek*).” (Btk. 12. §)

elkövetői alakzat között az a különbség, hogy míg a tettesek a tényállásnak akár egyetlen, akár valamennyi elemét megvalósítják, a részesek csak közreműködnek a bűncselekmény létrejöttében, de tényállási elemet nem valósítanak meg.⁸⁵ A továbbiakban azt vizsgálom, miképp jelennek meg az elkövetői alakzatok a római jog egyes rendelkezéseiben, forrásaiban.

2. 1. A tettesek

Büntetőtörvénykönyvünk a Különös részben a bűncselekmény megfogalmazásakor az egyedüli közvetlen tettesből indul ki, mert ilyen tettesi alakzat minden bűncselekmény szükségszerű eleme, míg a többi alakzat nem. A részesség járulékos elkövetői alakzat, amely a tettesi alapcselekményhez tartozik,⁸⁶ annak tanúsítása hiányában legfeljebb előkészület állapítható meg.⁸⁷

A forrásokból nyilvánvalóvá válik, hogy a rómaiak is a modern szabályozásnak megfelelően határolták el a tettességet a részességtől, tehát az alapján, hogy megvalósított-e a bűncselekmény létrejöttében közreműködő személy valamely tényállási elemet, vagy nem. A rendelkezésre álló, tettesség problematikáját felvető források elsősorban a közvetett tettesség és a társtettesség kérdéskörét vizsgálják, amely igazolja, hogy már a római juristák is foglalkoztak olyan bűncselekményekkel, amelyek többek közreműködésével valósultak meg. Kiváló jogérzékük mutatkozik meg abban, hogy a családfői hatalom, vagy a *ius imperandi*⁸⁸ alatt álló személy bűncselekmény elkövetésére való utasítását nem felbujtásként, hanem az utasító személy közvetett tettesi cselekményeként értelmezték.⁸⁹

2. 2. A közvetett tettes

⁸⁵ Balogh – Tóth: i. m. 193. o.

⁸⁶ Balogh – Tóth: i. m. 200. o.

⁸⁷ „Ha a törvény külön elrendeli, előkészület miatt büntethető a felbujtó, ha felbujtói tevékenysége - azaz a rábírás - sikertelen, mert azzal nem váltotta ki a felbujtani kívánt személyben a bűncselekmény megvalósítására vonatkozó elhatározást.” Balogh – Tóth: i. m. 203. o.

⁸⁸ Az ún. parancsoláshoz való jog.

⁸⁹ Benedek Ferenc: A felbujtó és a bűnsegéd a római büntetőjog forrásaiban. In: Tanulmányok Dr Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica LXV/4, Szeged, 2004.

Közvetett tettesség esetén az elkövető olyan személyt használ fel a bűncselekmény elkövetéséhez, aki nem büntethető.⁹⁰ Bár a felhasznált személy valósítja meg a bűncselekmény tárgyi oldalát, az alanyi elemek (bűnösség, célzat és motívum) a közvetett tettes tudatában vannak jelen. A római források a *ministerium* kifejezéssel jelölik az elkövetésre való felhasználást, *ministerként* emlegetik a felhasznált hatalomalatti személyt, és *reus principalis*nek nevezik az őt utasító közvetett tettet.⁹¹ Kiemelt jelentőségű volt a római viszonyok között, amikor a hatalomgyakorló a neki feltétlen engedelmességgel tartozó rabszolgát utasította bűncselekmény elkövetésére. Ilyen esetről több forrásban is olvashatunk, s ezekben kitűnik, hogy a rómaiak ilyenkor a *delictum* elkövetőjének a hatalomgyakorlót tekintették. Hasonló, törvényben is szabályozott helyzet állt elő az atyai, családfői hatalom (*patria potestas*) alatt álló családfiú esetében. Nem lehet tehát bűnös akaratról beszélni annál, aki az apa, vagy az úr parancsának engedelmeskedik.⁹² Emellett a forrásokban arról is írnak, hogy szabad ember is kerülhet ilyen szituációba, s ő szintén nem tekinthető a bűncselekmény alanyának.

Iavolenus D. 9, 2, 37 pr. (*libro 14 ex Cassio*):

Liber homo si iussu manu iniuriam dedit, atio legis Aquiliae cum eo est qui iussit, si modo ius imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est qui fecit.

A fragmentumban az olvasható, hogy ha egy szabad ember követ el bántalmazást olyasvalaki parancsára, akinek egyébként személyjogi alapon nincs alárendelve, a közvetlen tettes nem tekinthető a bűncselekmény alanyának.⁹³ A bántalmazó büntetlenségének feltétele, hogy a bántalmazó felett a parancsolót *ius imperandi* illesse meg. *Ius imperandi*val *magistratus*⁹⁴, bíró vagy *princeps*⁹⁵ rendelkezett, e hatóságokkal szemben a polgárok feltétlen engedelmisséggel

⁹⁰ „Közvetett tettes az, aki a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását e cselekményért gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer vagy fenyegetés miatt nem büntethető, illetve tévedésben lévő személy felhasználásával valósítja meg.” [Btk. 13. § (2) bekezdés]

⁹¹ *Benedek Ferenc*: Tettesség és részesség a római büntetőjog forrásaiban. In: Ünnepi tanulmányok V., A bonis boa discere, Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag, Miskolc, 1998.

⁹² Ulp. D. 50, 17, 4: *Velle non creditur, qui domino iubenti obtemperavit...*

⁹³ „A büntetőjog tudomány azt a személyt nevezi a bűncselekmény alanyának, akit felelősségre lehet vonni az általa elkövetett bűncselekmény miatt, illetve vele szemben ezért szankció alkalmazható. A törvénykönyv az alany kifejezést nem használja, hanem az elkövetőkről – a bűncselekmény megvalósulásában általános érvennyel közreműködő személyekről – rendelkezik.” *Balogh – Tóth*: i. m. 108. o.

⁹⁴ *magistratus*: hivatalalt betöltő tisztségviselő. Vö. *Benedek - Pókecz Kovács*: i. m. 18. o.

⁹⁵ *Benedek - Pókecz Kovács*: i. m. 33. o.: *princeps*: „elsőként a Kr. u. 1. században Augustus által viselt tiszteletbeli cím volt, amelynek jelentése: „az első polgár az egyenlők között”, illetve „fejedelem”. Később, a principátus idején az állam első emberét jelölte, aki elsőként szavazott *senatus*ban, ezzel megmutatva híveinek, hogy mire/kire kell szavazniuk.”

tartoztak.⁹⁶ A rabszolga helyzetét nehezítette az a szabályozás, miszerint a *servus* csak akkor mentesül jogellenes magatartása következményei alól, ha ura nem súlyos bűncselekmény elkövetésére utasítja.⁹⁷ E szigorításnak az a magyarázata, hogy a császárkori jogalkotás korlátozta a hatalomgyakorló *dominica potestas*⁹⁸, s ezáltal enyhítette a rabszolgák kiszolgáltatott helyzetét. Ennek eredményeképp a rabszolgák úrtól való félelme csökkent, s fokozatosan előtérbe került az úr parancsára megvalósított bűncselekményeknél az önálló tettességük.⁹⁹

2. 3. A társtettes

Több forrásban olvashatunk a másik tettesi alakzatról, a társtettségéről¹⁰⁰ is, amelyről a római jogtudósoknak a mai szabályozásnak megfelelő elképzelésük volt. A forrásokból kitűnik, hogy a társtettség a juristák szerint is a bűncselekmény tényállási elemeinek akarategységben történő, több személy általi, együttes megvalósítása.¹⁰¹ Ezt legkitűnőbbben az alábbi Iulianus-töredék szemlélteti:

Iulianus D. 9, 2, 51, 2 (*libro 86 digestorum*):

Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamvis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem verum site am sustulisse.

A tényállás szerint, ha több elkövető közös erővel és lopási szándékkal elvitt egy olyan gerendát, amelyet egyedül egyikük sem tudott volna magával vinni, akkor mindannyiuk személyenként felel a lopás (*furtum*) miatt, s a büntetést (*poena*) fejenként lehet tőlük követelni.

⁹⁶ Ma hasonló viszony a katona és felette között jöhet létre, ezt nevezzük az „előljáró parancsa” jogintézménynek, amelyet a Btk. 130. §-a szabályoz:

„(1) Nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve, ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.

(2) A parancsra elkövetett bűncselekményért a parancsot adó is tettesként felel, ha a katona tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, egyébként a parancsot adó közvetett tettesként felel.”

⁹⁷ Alf. D. 44, 7, 20 pr.: *Servus non in omnibus rebus sine poena domino dicto audiens esse solet, sicuti si dominus hominem occidere ... servum iussisset.*

⁹⁸ A rabszolgák feletti hatalom megjelölésére.

⁹⁹ A folyamat bővebb ismertetését lásd *Max Kaser: Das römische Privatrecht, II.: Die nachklassischen Entwicklungen, 2. Aufl., München, 1975. 124. és köv. o.*

¹⁰⁰ „Társtettesek azok, akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását egymás tevékenységéről tudva, közösen valósítják meg.” [Btk. 13. § (3) bekezdése]

¹⁰¹ *Balogh – Tóth: i. m. 196. o.*

Bár Iulianus ez esetben nem az egyetemleges büntetőjogi felelősségre vonást tartja helyénvalónak, mégis vonakodik, mert egyikükről sem lehet külön-külön elmondani, hogy a gerendát elvitte.¹⁰² A kétséget Paulus okfejtése oszlatja el: a jogtudós a fejenkénti *poenafizetést* azzal indokolja, hogy ellenkező esetben a gerenda hányadrészei tekintetében külön-külön a tetteseket, az egész gerenda tekintetében pedig mindannyiukat kellene együttesen tettesnek tekinteni, amely nyilvánvalóan lehetetlen.¹⁰³ A hatályos magyar büntetőjog sem járna el másképp: a társtettség esetén egyetlen bűncselekmény valósul meg, és a társtettesek az általuk elkövetett egész bűncselekményért felelnek, még akkor is, ha az egyik fél több tényállási elemet valósított meg, mint a másik.¹⁰⁴

A társtettséghez kapcsolódik a következő, Ulpianusi forráspélda is:

Ulpianus D. 9, 2, 11, 2 (*libro 18 ad edictum*):

Sed si plures servum percusserint, utrum omnes quasi occiderin teneantur, videamus. Et si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur: quod si non apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait, et si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non relevat, cum sit poena.

Ulpianus itt arról ír, hogy hogyan vonták felelősségre azokat az elkövetőket, akik közösen ütlegeltek egy, az így szerzett sérüléseibe belehaló, rabszolgát. Ulpianus abban a kérdésben, hogy valamennyinek tettesként bűnhődnie kell-e, Iulianusra hivatkozik, aki szerint ha megállapítható, hogy melyikük ütése okozta a rabszolga halálát, akkor az illető az emberölés büntetvéért önálló tettesként, ellenkező esetben valamennyien társtettesként felelnek. Ez utóbbiból az következik, hogy ha csak egyikük ellen is indítottak eljárást emberölés bűncselekménye miatt, a többiek sem mentesülnek a felelősségre vonás alól.¹⁰⁵ Ez a megoldás megfelel a mai magyar bírói gyakorlatnak, mert ez a cselekmény a halált okozó testi sértés tényállását testesíti meg, amely vegyes bűnösséget feltételez. Ez azt jelenti, hogy a minősítő eredmény nem tekinthető szándékosnak, de a szándék fogalmilag kiterjed a minősítő

¹⁰² Benedek: Tetteség és részesség... 215. o.

¹⁰³ Paul. D. 47, 2, 21, 9: ... *neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei universos: sic fiet singulos furti teneri.*

¹⁰⁴ „-pl. A testi sértés elbírálásakor az együttes bántalmazásból eredő sérülés miatt felelnek a társtettesek, függetlenül attól, hogy a bűncselekmény minősítését megalapozó sérülést melyikük magatartása okozta.” Balogh – Tóth: i. m. 197. o.

¹⁰⁵ Benedek: Tetteség és részesség... 216. o.

körülményre is, így a gondatlan minősítés ellenére megállapítható a szándékosságot megkövetelő társtettesi alakzat. A préterintencionális bűncselekmények esetében tehát a bírói gyakorlat hajlik a részesi tevékenység elismerésére.¹⁰⁶

2. 4. A többes tettesség

A mai álláspont szerint a társtettségűtől megkülönböztetendő a többes tettesség,¹⁰⁷ amely szükségszerű elkövetői alakzattal már a rómaiak is foglalkoztak. Itt a bűncselekmény természetéből adódik a többes elkövetés. Akkor is többes tettességről beszélünk, ha a társtettség törvényi feltételei hiányoznak, de a tényállási elemeket mégis több személy valósította meg.¹⁰⁸ A többes tettesség egy heterogén, több személy által szándékosan elkövetett bűncselekményhez kapcsolódó tettesi kategória, ahol a tettesség alanyi oldala sajátos, és ahol az egyik tettes aktív, a másik általában passzív szerepet játszik. Ugyan a többes tettességre a római jogban nem volt konkrét fogalom, az annak megfelelő tényállásokat mégis kiemelten, a többtől elkülönítve tárgyalták. Erre kitűnő példák a kasztrálás (*eviratio*) és a körülmételés (*circumcisio*) tényállásairól fennmaradt források.¹⁰⁹ A *lex Cornelia de sicariis* alapján önálló tettesként kellett büntetni a kasztrálást végző orvost és a szabad polgárt is, aki önmagán, vagy

¹⁰⁶ A halált okozó testi sértés egy ún. praeterintencionális („szándékon túli eredményű”) bűncselekmény, amelynek lényege, hogy jogkövetkezményét tekintve szándékos, minősítését tekintve gondatlan bűncselekményként értékelendő, ugyanis a szándékon túli eredményre az elkövető bűnössége vagy egyáltalán nem, vagy pedig csak gondatlanság szintjéig terjedhet ki. Mivel a társtettség szubjektív feltételei között szerepel a szándékosság is, annak megállapítása problematikus lehet egy gondatlannak minősülő praeterintencionális bűncselekmény kapcsán. Mindenesetre a bírói gyakorlat a szándékegységben végrehajtott bántalmazásra, illetve más közösen szándékolt tárgyi és alanyi elemekre alapozva a halált okozó testi sértés társtettségben történő megállapításától nem zárkózik el. Vö. Balogh – Tóth: i. m. 197. o.

¹⁰⁷ A többes tettesség abban különbözik társtettségűtől, hogy bár mindkét esetben kettő, vagy több személy követi el szándékosan a bűncselekményt, többes tettesség esetén az egyes elkövetők szándékossági foka eltérhet, s ezt a felelősségre vonás során személyre szabottan értékelik. Társtettség elbírálásánál nem tesznek különbséget az elkövetők között sem az eltérő szándékossági szint, sem a tényállási elemek eltérő megvalósítása miatt, a társtettesek ugyanúgy felelnek. Ez alapján a társtettség és a többes tettesség együttes megállapítása kizárt. Vö. Balogh – Tóth: i. m. 198. o.

¹⁰⁸ A többes tettességnek ugyanis két típusát különböztetjük meg. Az egyik a szükségszerű többes tettesség típusa, amely esetben a bűncselekmény (ún. kovergens bűncselekmény) csak úgy jöhet létre, ha kettő, vagy több elkövető együttesen, egyidejűleg valósítja meg a tényállást. Ebben az esetben a társtettség azért kizárt, mert a tényállás csak több személy együttes, egyidejű elkövetésével valósulhat meg, az egyedüli tettesség kizárt. A többes tettesség másik típusába azok a bűncselekmények tartoznak, amely esetekben ugyan az egyedüli tettesség sem kizárt, de a társtettség törvényi feltételei nem állnak fenn: nem valósulhat meg társtettség, ha az egyik elkövető túllépi a szándékegység kereteit (kiegészült tettesség), nem beszélhetünk társtettségéről akkor sem, ha az egyik elkövető a bűncselekmény eredményét önként elhárítja (redukált tettesség), illetve, ha ugyan ugyanazt a bűncselekményt egy időben, de más helyen, szándékegység nélkül követik el (egymás melletti tettesség). Ebben az esetben az elkövetés nem a társtettség, hanem a többes tettesség formájában valósul meg. Vö. Balogh – Tóth: i. m. 198. o.

¹⁰⁹ A kasztrálás és a körülmételés római jogi szabályozásáról bővebben ld. *Olivia F. Robinson: The Criminal Law of Ancient Rome*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995. 51-53. o.

rabszolgáján – akár utóbbi beleegyezésével – a műtétet engedélyezte. A fenti törvény alapján volt büntetendő a körülmetélés is, amit Antoius Pius *rescriptuma*¹¹⁰ a zsidóknak gyermekeik tekintetében lehetővé tett,¹¹¹ viszont a rómaiaknak Hadrianus¹¹² óta tilos volt. Az egyik tettes itt is a műtétet végző orvos, a másik pedig a szabad polgár, aki magát önként, zsidó módra (*Judaico ritu*) körülmetéltette, vagy erre rabszolgáját kényszerítette.¹¹³ A római jogban a többes tettesség alakzatának ismeretét és alkalmazását tanúsítja Augustus császár családjogi törvénye, a *lex Iulia de maritandis ordinibus* is, amely alapján többes tettességben elkövetett *crimennek*¹¹⁴ minősült a házasságtörés (*adulterium*) is, amelynek egyik tettese a jogszerűen házasságban élő nő, a másik pedig a vele nemi kapcsolatba lépő idegen férfi.¹¹⁵ Nótári ezzel az esettel kapcsolatban jegyzi meg, hogy aki e bűncselekményhez segítséget nyújtott, az bűnsegédnek minősül, de egyben önálló tettes is, mert a kerítést (*lenocinium*), mint önálló bűncselekményt¹¹⁶ is megvalósította.¹¹⁷

Többes tettességnek minősül az is, amikor többen azonos célra irányuló aktivitásukkal valósították meg a bűncselekményt. Erre tipikus példa a közhivatalok megvesztegetése, itt nem csak a jogtalan előnyt nyújtó magánfél, hanem az azt elfogadó közhivatalnok is büntetendő.¹¹⁸ Hatályos büntetőtörvénykönyvünk ezt két külön tényállásban szabályozza: egyik a hivatali vesztegetés (293. §), másik pedig a hivatali vesztegetés elfogadása (294. §).

3. A bűnrészesség

Ahogy már korábban tisztáztuk, a tettesekkel ellentétben a részesekek nem valósítanak meg törvényi tényállási elemet. Cselekményük járulékos jellegű, azaz szükségképpen kell egy alapbűncselekmény, amelyhez a bűnrészesi tevékenység kapcsolódik. A bűnrészesség csak

¹¹⁰ A *rescriptum* a császár írásbeli válasza hatóságok vagy más magánszemélyek jogi kérdésekre vonatkozó megkereséseire. A *rescriptumbeli* döntés kötelező volt abban az ügyben, amelyben a császár kiadta, de szokásosan követték más ügyekben is, s ezáltal a jogalkotás kedvelt módjává vált. *Benedek – Pókecz Kovács*: i. m. 59. o.

¹¹¹ Modestinus D. 48, 8, 11 pr.: *Circumcidere iudaeis filios suos tantum rescripto divi Pii permittitur: in non eiusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis poena irrogatur.*

¹¹² Hadrianus császár Kr. u. 117 – 138. között volt a Római Birodalom császára. Vö. http://www.romaikor.hu/kozlekedes_es_utazas/hires_utasok_nevezetes_utazasok/cikk/hadrianus_csaszar_utazasai (2015. 03. 22.)

¹¹³ *Benedek*: Tettesség és részesség... 217. o.

¹¹⁴ Az állam által üldözött közbűncselekmény.

¹¹⁵ Papinianus D. 48, 5, 40, 6: *Duos quidem adulterii, marem et feminam, propter commune crimen...*

¹¹⁶ Ma az olyan részesi tevékenységet, amely befejezett bűncselekményi alakzatot képez, *delictum sui generis* részességnek nevezzük. Vö. *Balogh – Tóth*: i. m. 201. o.

¹¹⁷ *Nótári Tamás*: Római köz- és magánjog. Lectum Kiadó, Szeged 2011. 329. o.

¹¹⁸ *Cod. Theod.* 11, 11, 1: *...qui se in eiusdem operas sponte propria detulisse responderit, par poenae severitudo constringat.*

szándékos bűncselekményhez tartozhat, minősítése pedig általában a tettesi alapcselekményhez igazodik,¹¹⁹ de a Büntetőtörvénykönyv a bűnsegéd esetében lehetővé teszi a kétfokú leszállást.¹²⁰

A római büntetőjogi rendelkezésekben is megjelenik a két részesi kategória, a felbujtó¹²¹ és a bűnsegéd¹²² alakzata, amelyeket már ekkor ugyanolyan büntetési tétellel szankcionáltak, mint a tettest.¹²³ Az egyes részesi alakzatok felismerése és egymástól való elhatárolása a következetes jogi szakkifejezések hiánya miatt azonban nehézkes. A forrásokban az egyes részesi alakzatoknak többféle elnevezésével és ahhoz kapcsolt többféle tartalmával is találkozhatunk, ezt bizonyítja, hogy Benedek, Nótári illetve Zlinszky is a részesekre vonatkozóan többféle kifejezést, megjelölést nevez meg. Benedek kutatásai eredményeiből kiindulva azt állítja, hogy ha részesek vagy bűnpártolók¹²⁴ is közreműködtek a bűncselekmény elkövetésében, akkor a tettest a rómaiak megkülönböztetésképp *princeps delictine*nek, *princeps atque architectus sceleris*nek, vagy *principalis reus*nak nevezték. A legbiztosabb részesi megnevezés talán az *auctor* (szerző) lehet, amely alatt Benedek mellett Nótári és Zlinszky is a felbujtót érti. A római forrásokban a bűnrészesi cselekmények elkövetőit legtöbbször a *curare* és az *ope consilio* terminusokkal illetik. Az *ops* főként a fizikai, a *consilium* pedig a pszichikai bűnsegély vagy felbujtás kapcsán használatos¹²⁵, s ezt az alábbi Ulpianus-töredék is alátámasztja:

Ulpianus D. 47, 2, 50, 3 (*libro 37 ad edictum*):

Consilium autem dare videtur, qui persuadet et impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum: opem fert, qui ministerium atque diutorium ad subripiendas res praebet.

¹¹⁹ „A részesekre is a tettesekre megállapított büntetési tételt kell alkalmazni.” [Btk. 14. § (3) bekezdés]

¹²⁰ Balogh – Tóth: i. m. 201. o., továbbá Btk. 82. §.

¹²¹ „Felbujtó az, aki mást bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír.” [Btk. 14. § (1) bekezdés]

¹²² „Bűnsegéd az, aki bűncselekmény elkövetéséhez másnak szándékosan segítséget nyújt.” [Btk. 14. § (2) bekezdés]

¹²³ Nótári: Római köz- és magánjog. 329. o.

¹²⁴ A bűnpártolás a bűnkapcsolat egyik formája. Bűnkapcsolatról beszélünk, ha valakinek az elkövetésben nincs szerepe (azaz nem elkövető), de tudata, ténykedése révén mégis kapcsolatba kerül a bűncselekménnyel. Ez a társadalomra veszélyes is lehet, ezért bizonyos formáit a törvényhozó büntetni rendeli. Vö. Balogh – Tóth: i. m. 208. o.

¹²⁵ A felbujtás veszélyesebb a társadalomra, mert a felbujtói tevékenység gyakorlása hiányában a bűncselekményt a tettes nem követte volna el. A két intézmény közötti különbség az, hogy míg a pszichikai bűnsegéd a tettest az elkövetés szándékában erősíti meg, a felbujtó az elkövetőt arra rábírja. Érzékelhető, hogy e két részesi alakzat közel áll egymáshoz, s ezzel indokolható, hogy bár a rómaiak a két részesi formát elkülönítették egymástól, mégis egy elnevezéssel illették őket. Vö. Balogh – Tóth: i. m.: 204. o.

Eszerint a más által elkövetett lopáshoz az *ad consiliumot*, aki tanácsával a tettest „rábírja” (*persuadet*), „buzdítja” (*impellit*) a bűncselekmény elkövetésére, vagy ehhez „ellátja, felszereli” (*instruit*).¹²⁶ a szükséges, illetve a megvalósítást könnyítő eszközökkel. E három kifejezés közül a „rábír” egyértelműen megegyezik hatályos büntetőtörvénykönyvünknek felbujtó kapcsán alkalmazott szóhasználatával. *Consilium* nyilván csak szándékosan adható, s csakis konkrét bűncselekmény elkövetésére irányulhat.¹²⁷

Már a rómaiak is megállapították, hogy a részesi alakzatok feltétele a szándékosság és a járulékos jelleg. Ulpianus a fenti, lopásról szóló forrásban jut el arra a következtetésre, hogy mivel a tettesi alapcselekmény nem követhető el szándékosság nélkül, úgy a részességnek is szándékosnak kell lennie.¹²⁸ Iavolenus pedig a részesség járulékos jellegét rögzíti azzal, hogy kizárja a részességet, ha a tettes nem képes felfogni a felkínált tanácsot vagy a fizikai jellegű segítséget, azaz, ha az alapcselekmény például büntethetőséget kizáró ok miatt nem valósul meg.¹²⁹ Ebben az esetben a hatályos jog alapján, ha a törvény külön elrendeli, előkészület miatt a felbujtást megkísérlő személy büntetőjogi felelősségre vonható, vele szemben szankció alkalmazható, ugyanis a sikertelen rábírás „felhívást” vagy „rábírní törekvést” valósít meg, amelyek verbális előkészületi cselekménynek minősül.¹³⁰

3. 1. A felbujtó

Több ókori forrás bizonyítja, hogy már a római jog is ismerte és alkalmazta a felbujtás fogalmát:

Ulpianus D. 47, 2, 36 pr. (*libro 41 ad Sabinum*):

Qui servo persuasit, ut fugeret, fur non est: nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit, non magis quam si ei persuasit, ut se praecipitet aut manus sibi inferret: haec enim furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope consilio eius furtum factum sit.

¹²⁶ Benedek: Tettesség és részesség... 219. o.

¹²⁷ Balogh – Tóth: i. m. 203. o.

¹²⁸ Ulp. D. 47, 2, 50, 2: Recte pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo posse.

¹²⁹ Iav. D. 47, 2, 91, 1: Nemo opem aut consilium alii praestare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

¹³⁰ Balogh – Tóth: i. m. 203. o.

Az idézett fragmentum egy rabszolga ellopása kapcsán tárgyalja a fenti elvet, azaz, hogy tettesi alaphűncselekmény nélkül nincs felbujtás. Ulpianus a forrásban azt mondja, hogy nem lehet lopás miatt felelősségre vonni azt, aki rábíra más rabszolgáját az urától való megszökésre. Álláspontját azzal indokolja, hogy egyrészt hiányzik a birtokbavétel ténye (*contrectatio*), másrészt hiányzik a haszonszerzés célzata (*lucrum facere*), pedig ezek a lopás elengedhetetlen kellékei. Ez okból kifolyólag a római jog a szökésre való rábírást nem büntette, nem tekintette felbujtásnak. Ha a rábírási célja az volt, hogy a szökött rabszolgát valaki más birtokba vehesse (ellophassa), és erre utóbb sor is került, akkor a *furtum* tényállása megvalósult, a rábíró személy magatartása pedig felbujtásnak minősült. Így tehát a lopás a fentiek alapján *ope et consilio* lett végrehajtva.¹³¹

Molnár a felségsértés büntetéhez kapcsolódóan elemzi és idézi az alábbi *Digesta*-részletet:

Hermogenianus D. 48, 4, 10 (*libro sexto iuris epitomarum*):

Maiestatis crimine accusari potest, cuius ope consilio dolo malo provincia vel civitas hostibus prodita est.

A szöveghely szerint felségsértés büntetével vádolták azt, akinek a felbujtása miatt egy provincia vagy város az ellenség kezére jutott.¹³² Ulpianus e bűncselekmény tényállásának meghatározásánál azt is megjegyzi, hogy egyformán büntetendő az, aki tettel, és az, aki tanáccsal idézte elő a felségsértést.¹³³ Paulus is az azonos felelősséget vallja, amikor az emberölés tényállása kapcsán kijelenti, hogy a tettel (*homicida*) azonos büntetés alá esik annak a cselekménye, aki az emberölésre az illetőt rábírt.¹³⁴ E tekintetben a római szabályozás szintén teljes mértékben megfelel a hatályos büntetőjognak, ahol – mint már említettük – a részesekre is a tettesekre megállapított büntetési tételt kell alkalmazni.

A rómaiak a serdületlent nem tartották képesnek arra, hogy bűncselekmény felbujtója legyen. Ha a serdületlen felett érvényesült valamely *paterfamilias* hatalma, akkor még büntetőeljárást sem lehetett indítani ellene, mivel csak a hatalomgyakorlón keresztül volt felelősségre vonható. Erre szolgált az *actio noxalis*, amit a hatalomalatti által elkövetett

¹³¹ *Benedek*: A felbujtó és a bűnségéd... 52 - 53. o.

¹³² *Molnár*: Büntető- és büntetőeljárásjogi alapelvek... 180. o.

¹³³ Ulp. D. 48, 4, 1, 1: *Maiestatis autem crimen illud est, quod adversus populum Romanum vel adversus securitatem eius committitur. Quo ... dolo malo consilium initum erit ...*

¹³⁴ *Pauli Sent.* 5, 23, 10: *Mandatores caedis perinde ut homicidae puniuntur.*

delictum miatt a *paterfamilias* ellen lehetett megindítani. A családfő vagy megfizette a büntetést, vagy kiszolgáltatta az elkövető hozzátartozóját a sértettnek (*noxae deditio*).¹³⁵ Ha azonban a hatalomgyakorló felbujtóként részes volt a bűncselekményben, akkor ellene *actio poenalis*, míg a hatalomalatti (de közvetve a *paterfamilias*) ellen továbbra is az *actio noxalis* volt indítható.¹³⁶

A következő forrásanyag olyan esetet ír le, amelyben egy hatalomalatti felbujtói minőségben játszott közre egy, a hatalomgyakorlójával szemben megvalósuló bűncselekmény kapcsán. Mivel családon belül nem lehetett eljárni sem a gyerek, sem a feleség, sem a férj ellen, rendkívül sajátos helyzet állt ilyenkor elő a büntetőjogi felelősségre vonás tekintetében:

Ulpianus D. 47, 2, 52 (*libro 37 ad edictum*):

pr. Si quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumve accommodaverit, furti tenebitur.

1. *Sed et si furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non teneatur.*

2. *Ipsa quoque si opem furi tulit, furti non tenebitur, sed rerum amotarum.*

A fragmentum arról szól, hogy a feleség a férjét meglopta, de ellene nem lehetett keresetet indítani a fent elmondottak miatt. Ha azonban valaki idegen segédkezett a lopásban, vagy felbujtóként működött közre (azaz bűnrészes volt), ellene már lehetett büntetőeljárást indítani. Ha a feleség felbujtóként még a férje vagyonának elidegenítésében is közreműködött, a *furtum*ért még akkor sem volt felelősségre vonható.¹³⁷

3. 2. A bűnsegély

A következőkben a bűnrészesség másik, bűnsegélynek nevezett alakzatára térünk át. Hatályos büntetőtörvénykönyvünk alapján „Bűnsegéd az, aki bűncselekmény elkövetéséhez másnak szándékosan segítséget nyújt.” – Btk. 14. § (2). Bűnsegélyként csak olyan segítségnyújtás értékelhető, amelynek szerepe van a tettesi bűncselekmény megvalósulásában, tehát a tettesi alapcselekménynek okozati összefüggésben kell állnia a bűnsegéllyel.¹³⁸ Alapvetően két típusát

¹³⁵ Zlinszky: Római büntetőjog. 40. o.

¹³⁶ Nótári: Római köz- és magánjog. 329 o.

¹³⁷ Molnár Imre: Tényálladék az ókori Róma büntetőjogában. In: Tanulmányok Dr. Veres József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Jur. et Pol., Szeged 1999. 205. o.

¹³⁸ Balogh – Tóth: i. m. 206. o.

különböztetjük meg: az egyik a fizikai bűnsegély, amely a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges, illetve azt könnyítő feltételek biztosítását jelenti¹³⁹, a másik pedig a pszichikai bűnsegély (*alias facturis*)¹⁴⁰, amely a bűncselekmény elkövetésére kialakult szándék erősítését jelenti. Itt fontos megjegyeznünk, hogy amennyiben a tettesben az elkövetési szándék még nem alakult ki, és az a bűnrészes hatása által keletkezik, akkor nem pszichikai bűnsegély, hanem felbujtás esete áll fenn.¹⁴¹

A juristák lényegében a mai büntetőjogi elvek szerint határozták meg a bűnsegély két formáját, de a hiányos terminológia az elkövetői alakzatokon belül itt jellemző leginkább. Több elnevezés is ismeretes a bűnsegédre: a *minister*, a *socius*, *consors* vagy a *particeps* mind gyakran használt kifejezések, s magát a közreműködést, a bűnsegélyt az *ope* szóval jelölték.¹⁴²

Fizikai bűnsegély megvalósulásáról olvashatunk a következő, rokonyilkosságról (*parricidium*) szóló forráspéldában:

Ulpianus D. 48, 9, 7 (*libro 29 ad edictum*):

Si sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata, út puta si ad veneni mali comparationem vel etiam út latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent: parricidii poena tenebitur, qui quaesierit pecuniam quique eorum ita crediderint aut a qou ita caverint.

A fragmentum azt az esetet írja le, amikor a családtagok a családfőt megmérgezték, és így követték el a *parricidium* büntetést. A szöveg szerint büntetni kell azokat is, akik ugyan nem vettek részt a mérge beadásában, s még felbujtói sem voltak a bűncselekménynek, de biztosították például a szükséges pénzt a mérge megvásárlásához. Tehát az, aki tudott a tettesek szándékáról, és közreműködött a bűncselekmény megvalósulásában az elkövetéshez szükséges, illetve azt könnyítő feltételek biztosításával, fizikai bűnsegédként ugyanúgy felel, mint a tettesek.¹⁴³

A fizikai bűnsegély esetére még több forráspéldát is találhatunk, míg a pszichikai bűnsegélyre (*alias facturus*) jóval kevesebbet. Benedek a pszichikai bűnsegély vizsgálatára kapcsán a Codex azon részletére hivatkozik, amelyben arról írnak, miként kell büntetni a

¹³⁹ Azaz a fizikai bűnsegély a materiális előkészületi magatartásnak felel meg, csak bűnsegély esetén a magatartás nem önálló, hanem egy tettesi alapbűncselekményhez kapcsolódik.

¹⁴⁰ A felbujtás alsó határa.

¹⁴¹ *Földvári*: i. m. 205. o.

¹⁴² *Benedek*: Tettesség és részesség... 222. o.

¹⁴³ *Benedek*: A felbujtó és a bűnsegéd... 56. o.

rabszolgákat, akik erőszakos (*violentia*) bűncselekményt követtek el uruk tudta nélkül (*inscio domino*), tőle való félelmükben (*illi metu*), vagy buzdítására (*exhortatione*).¹⁴⁴ Az első esetben társtettségben követik el a bűncselekményt, a második esetben közvetett tettesség valósul meg, s a harmadik esetben beszélhetünk pszichikai bűnsegélyről, mert az úr (*dominus*) buzdítása a rabszolgákban a már kialakult elkövetési szándékot erősítette.

4. A bűnkapcsolat

Vannak olyan személyek, akiknek a bűncselekmény elkövetésében nincs semmi szerepük, tehát nem tettesek vagy részesek, a törvényhozó mégis büntetni rendeli őket. Ezek a személyek tudatuk, tevékenységük révén kerülnek kapcsolatba a bűncselekménnyel, amely akár veszélyes is lehet a társadalomra, ezért a törvény –ugyan nem általános jelleggel, de – őket is büntetni rendelheti. A római jogban is megjelenik hasonló büntetőjogi intézmény: a *conscii*, azaz a beavatottak azok, akik ugyan nem vesznek részt a cselekmény elkövetésében, de tudnak róla.¹⁴⁵ Hatályos Büntetőtörvénykönyvünk az Általános részben nem ír az ily módon büntethető személyekről, a bűnkapcsolatról. Annak esetei a Különös részben jelennek meg konkrét, illetve önálló bűncselekmények kapcsán. A bűnkapcsolatnak a modern büntetőjog tudomány két típusát különbözteti meg: a bűnös közömbösséget – ezen belül a segítségnyújtás-, illetve a feljelentés elmulasztását – és a bűnpártolást – amely lehet személyi, illetve tárgyi bűnpártolás.¹⁴⁶

4. 1. A bűnös közömbösség

A mai büntetőjogi felfogás szerint a polgároktól elvárható, hogy a bűnüldöző szervek tevékenységét támogassák. A bűnös közömbösség emiatt nem csupán erkölcsi rosszallást vagy a társadalom megvetését, hanem jogi elítélést is eredményezhet. A bűnös közömbösség egyik megnyilvánulási formája a még le nem leplezett bűncselekményekre vonatkozó feljelentés elmulasztása, amelyre a római jogi forrásokban is találunk példát. A mai szabályozásnak megfelelően az ókori Rómában is a feljelentési kötelezettség csak a legsúlyosabb büntetési alakzatokra – a *crimenekre* – terjedt ki, s ezt a következő fragmentum is igazolja:

¹⁴⁴ C. 9, 12, 8: ... *si id domino commiserint ... Quod si illi metu atque exhortatione dominorum violentiam admiserint* ...

¹⁴⁵ *Nótári*: Római köz- és magánjog. 329. o.

¹⁴⁶ A bűnkapcsolatok tipizálását és jellemzését ld. *Földvári*: i. m. 210-212. o.

Ulpianus D. 48, 9, 6 (*libro octavo de officio proconsulis*):

Utrum qui occiderunt parentes an etiam conscii poena parricidii adficiantur, quaeri potest. Et ait Maecianus etiam conscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas. Proinde conscii etiam extranei eadem poena adficiendi sunt.

Ulpianus a forrásban azt taglalja, hogy a *consci*us az, aki sem társtettesnek, sem bűnrészesnek nem minősül a szülő megölésében, hanem csupán tud a készülő, vagy elkövetett bűncselekményről. Az ilyen személy ugyanolyan súlyos büntetést érdemel, mint maga a rokonyilkosság (*parricidium*) elkövetője.

4. 2. A bűnpártolás

Enyhébb bűncselekményeknél a feljelentési kötelezettség hiányának elvét látjuk érvényesülni, ezt támasztja alá az alábbi Ulpianus-töredék, amely egy tipikusan *delicta privata* körébe tartozó lopásról (*furtum*) szól:

Ulpianus D. 47, 2, 48, 1 (*libro 42 ad Sabinum*):

Qui furem novit, sive indicet eum sive non indicet, fur non est, cum multum intersit, furem quis celet an non indicet: qui novit, furti non tenetur, qui celat, hoc ipso tenetur.

A szövegből kiderül, hogy a rómaiak nem büntették lopás miatt azt, aki ismerte ugyan a tolvajt, de nem jelentette fel. Ha azonban a tettetést ez a személy el is bűjtatta, az már a mai jog szerint nem a bűnös közömbösség, hanem a súlyosabban büntetendő személyi bűnpártolás tényállásának felel meg. Ismét a párhuzamot bizonyítja a két jogrendszer között, hogy a római jog is súlyosabbnak, társadalomra veszélyesebbnek minősítette az utóbbi esetet, hiszen a forráspéldában is az olvasható, hogy míg a bűnös közömbösséget az enyhébb bűncselekménynek minősülő lopás esetében nem, az ehhez kapcsolódó bűnpártolást már büntetni rendelte.¹⁴⁷ A fragmentum a személyi bűnpártolásról ír, amely a modern büntetőjog szerint akkor valósul meg, ha a bűnpártoló az elkövetővel való előzetes egyeztetés nélkül egy aktív magatartással segítséget nyújt ahhoz, hogy az elkövető a hatóság üldözése elől

¹⁴⁷ Benedek: Tettesség és részesség 227. o.

meneküljön.¹⁴⁸ A bűnpártolás másik típusa a tárgyi bűnpártolás,¹⁴⁹ amely esetén a bűnpártoló – szintén előzetes egyeztetés nélkül – az elkövető érdekében igyekszik meghiúsítani a büntetőeljárás sikerét, vagy közreműködik a bűncselekményből származó előny biztosításában.¹⁵⁰ A tárgyi bűnpártolás esetére is találhatunk forráspéldát: a Codex egy szövegrészletében arról olvashatunk, hogy három császár hogyan rendelkezik a római állam javai eltulajdonításának, elsikkasztásának bűncselekménye (*peculatus*) szigorú büntetéséről.

Theodosius, Arcadius et Honorius C. 9, 28, 1:

Iudices, qui tempore administrationis publicas pecunias subtraxerunt, lege Iulia peculatus obnoxii sunt et capitali animadversioni eos subdi iubemus: his nihilo minus, qui ministerium eis ad hoc adhibuerunt vel qui subtracta ad is scientes susceperunt, eadem poena percellendis.

A fragmentum értelmében fővesztéssel bűnhődtek azok a bírák, akik hivatali tevékenységük alatt közpénzeket sikkasztottak el. Ugyanígy büntették a bírák büntársait, és azokat is, akik tudva a pénz eredetéről, azt elfogadták.¹⁵¹ A *peculatus* súlyos bűncselekménynek minősült, s az ehhez kapcsolódó tárgyi bűnpártolást a római büntetőjog büntetni rendelte.

Záró gondolatok

Az elkövetői és bűnkapcsolati alakzatokról szóló forráspéldák áttekintése után nyilvánvalóvá válik, hogy a római jogtudomány a magánjog mellett a büntetőjog – modern fogalmaink szerinti általános részének – szabályozása terén is maradandót alkotott. Az antik jogtudósok korunk büntetőjogának megfelelően határolták el az elkövetőkön belül a tetteseket és a részeseket. Ismerték az önálló tettes, a közvetett tettes és a társtettes közti különbséget, emellett a

¹⁴⁸ A személyi bűnpártolás a többi bűnkapcsolati és elkövetési alakzattól való elhatárolással határozható meg. A személyi bűnpártolás a pszichikai bűnsegélyhez és a feljelentés elmulasztásához áll közel. A pszichikai bűnsegély azonban előzetes egyeztetésen alapuló segítségnyújtás, a feljelentés elmulasztása pedig tisztán mulasztási bűncselekmény, míg a személyi bűnpártolás esetében az előzetes egyeztetés hiánya és az aktív magatartás jellemző. Vö. *Földvári*: i. m. 212. o.

¹⁴⁹ Btk. 282. § (1) Aki anélkül, hogy a bűncselekmény elkövetőjével az elkövetés előtt megegyezett volna, a) segítséget nyújt ahhoz, hogy az elkövető a hatóság üldözése elől meneküljön, b) a büntetőeljárás sikerét meghiúsítani törekszik, vagy c) közreműködik a bűncselekményből származó előny biztosításában,...

¹⁵⁰ A tárgyi bűnpártolás legfontosabb jellemzője, hogy a bűnpártoló nem saját, hanem az elkövető érdekében cselekszik. Ez alapján határolhatjuk el e bűnkapcsolati formát az orgazdaságtól (Btk. 379. §).

¹⁵¹ *Benedek*: Tettesség és részesség... 227. o.

részességen belül is helyesen különböztettek a felbujtás és a bűnsegély között. Górcső alá vették a bűnkapcsolatok kérdéskörét is, s a mai jogelveknek megfelelően minősítették annak típusait, a bűnös közömbösség és a bűnpártolás eseteit.

Sajnos a római büntetőjogi fogalomalkotásról nem mondhatóak el hasonló pozitívumok, ugyanis a jogtudósok megelégedtek azzal, hogy leírták a büntetőjogilag releváns tényeket anélkül, hogy terminusokat alkottak volna. Ugyan bizonyos büntetőjogi alakzatokra alkalmaztak általánosan elfogadott kifejezéseket, a legtöbb esetben mégis hiányoznak a műszavak, vagy megalkotásuk jóval később, a római jog továbbélése során valósult meg.